

NOVICE

kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XII.

V Ljubljani v sredo 12. julia 1854.

List 55.

Gojzdi.

(Konec.)

Vendar zavoljo tega se ne smé misliti, da je v tisti deželi naj boljše in naj zdravejše živeti, kjer je naj več gojzdov. Rekli smo, da gojzdi zrak vlažen delajo; kjer je pa preveč gojzdov, tam je tudi zrak preveč vlažen, da ni več prijeten in zdrav. Skoraj ravno tiste bolezni, kakor v močvirjih, nahajajo se tudi v velicah gojzdih tropiške Afrike in Amerike. Po pomanjšanju gojzdov se podnebje (klima) ravno tako zboljša, kakor se po pokončanju spridi. To nam dokazuje nekdanjo podnebje francoskih in nemških dežel, kakor ga nam Cezar in Tacit opisujeta, in sedajno tudi od gojzdov velja tista stara resnica, da je povsod prave mere treba.

Že prej smo omenili, da rastline vodne sopare na se vabijo. Posebno ima to lastnost neka vrsta mahovja, ki rada vodo in vodne sopare v-se serka, potem pa počasi v zemljo spušča. Voda se skozi zemljo zmiraj dalje preceja, dokler ne pride do take verste kamenja, skozi katero dalje ne more. Tam se nabira, in ker zmiraj še dotaka, mora se tudi odtakati, zato si je skozi zemljo napravila pot, po kateri kakor izvir ali studenec na svetlo prihaja. Skoraj neverjetno je slišati, da bi majhne rastlinice ravno naj pridniše delavnice bile, ki vodo zbiraje studence redijo. In vendar je taka. Mahovje pa nikjer ne more tako dobro rasti, kakor v gojzdi. Zakaj drevésa branijo, da ga ne more voda odprati, ali pa, ker ima le slabe koreninice, veter odpihati. Verh tega je pa tudi mahovje v gojzdi imenitna reč, ker je ravno mahovje hranilnica vse tiste vode, katero drevésa v svojo rejo potrebujejo. Za izvire, potoke in reke smo zatorej samo gojzdom hvalo dolžni in s pokončanjem gojzdov bodo tudi izviri zginili, potoki se posušili in vode bode manjkalo.

Vsak vé, da dež z oblakov prihaja. Oblaki so pa sami kupi vodnih soparov. Kader se sopari zgosté, to je, zopet voda postanejo, padajo kakor kapljice na zemljo, in to je dež. Skušnja pa uči, da se oblaki naj rajši nad gojzdi izpraznujejo. In lahko se dá razložiti: zakaj. Kakor v gojzdi je tudi nad gojzdi zrak bolj hladen, kakor nad poljem ali pustim skalovjem. Ako se tedaj oblak čez kak gojzd vleče, pride v hladnejši zrak, vodni sopari se zgosté in blagosodne kapljice rosijo iz oblakov. Drevje jemlje mnogo kapljic na svoje veje, odkoder polagoma na tla popadajo, kjer jih že delavno mahovje pričakuje brano studencom pripravljaje. V poterjenje teh besedí hočemo spet nekoliko po svetu pogledati.

Na zapadnem bregu južne Amerike razprostira se največe morje celega sveta. Zavolj velike vročine mnogo vode izpuhtiva. In vendar le malokdaj blagodarni dež te kraje blagoslovi. Vodni sopari dvigajo se kviško, oblaci se napravljajo, vendar

vsi grejo čez andeske planine na izhodno stran in tam se izlivajo. Na zapadni strani so andeske planine same puste pečine in golo skalovje; na izhodni strani pa razširjajo se tisti veliki gojzdi, ki se pragojzdi ali prvotni gojzdi imenujejo. In tukaj so tudi izviri naj večih rek, kar jih je na zemlji, na priliko, amaconska reka Orinoko in druge. Na zapadni strani poznajo prebivavci le strašne plohe. Na južnem Francoskem, kjer so provanske planine skorej vse gole, so morali na nekterih krajih ljudje svojo domačijo zapustiti, ker so bili zmiraj v nevarnosti, življenje in vse posestvo zgubiti. Strašne plohe se izlivajo nad golimi pečinami in z vso pokončavno silo prihrusi voda s planin, pripelje pesek, kamnje in groblje seboj, s kterimi polje zasuje in rodovitnost za zmiraj zaduši. Taka je tudi na Laškem pokraj apeninskih planin. In takih prikaznin se najde še več po svetu, in pred tremi leti se je taka velika nesreča tudi na Koroškem zgodila.

Rekli smo, da gojzdi studence in tedaj tudi potoke in reke redijo. Povsod, kjer se gojzdi pokončavajo, se vidi, da voda zmiraj bolj zginjuje. Španjske in laške reke so tega priče. Že pri naših rekah je poznati, da so prej, ko je še več gojzdov v naših deželah bilo, mnogo več vode imele, kakor sadaj. Nekdanje struge so bile mnogo večje. Tudi na srednjem Nemškem, kjer gojzdi v turinskih, fihelških in kerkonoških gorah zmiraj svetlejši postajajo, reke čedalje manj vode imajo. Še strašnejši obraz podaja nam Palestina. Ona — očakom obljubljena dežela, katero sta, kakor sveto pismo pravi, med in mléko pretakala, je zdaj sama pustinja. Ponosna reka Jordan, ki je nekdanj napajala judejsko polje, zdaj le malo blatne vode po skorej praznej strugi valí, zakaj njene rediteljce, libanonske cedre, so padle pod sekíro.

Iz vsega tega se vidi, da gojzd ni prazen kapital, kakor nekteri menijo. Vsako drevó pomaga zrak čistiti in vodo nabirati. In kaj hočemo brez zdravega zraka in brez vode? Zato spoštujmo gojzde, in skerbimo, da nam ali našim vnukom ne bode treba vzdihovati po pokončanih dobrotnikih, kakoršna se že na toliko krajih godí. Zato ima tudi vlada prav, ako daje postave zavoljo gojzdov, ker nekteri ljudje niso sami toliko modri, da bi ravnali v svojo in svojih sinov korist. J. Stefan.

Kdaj je pravi čas žito žeti?

Ker eni pravijo, da je dobro, ako se žito, zlasti ozimino, še pol nezrelo žanje, drugi pa nasproti terdijo, da še le, kadar je zernje že terdo, je kmetijska družba na Prajzovskem, to reč za gotovo zvediti, lani administratorju Rohde-tu ukazala oboje natanko poskusiti. Iz njegovih skušinj zdaj zvemo, da prezgodaj in prepozno je škoda; pri prezgodni žetvi ne zda boljša (tečniša) sla-

ma toliko, kolikor gré na zernju v zgubo; pri prepozni žetvi je sicer zernje težje, pa je slama lesena, tedaj netečna. Pravi čas po Rohdetovih natančnih skušnjah žito žeti je takrat, kadar se v bilkah ne pretaka več žitni sok, kadar so tedaj bilke jenjale živeti in so že bele ali rumene, čeravno je zerno še mehko. O tem času požeto žito dá naj boljši pridelk v zernju in na slami.

Listeč za podúk.

Po pameti je treba vsivati jedi iz novega žita.

Po draginji in lakoti nam Bog dobro létino obéta. Sostradani kmetič komaj rumenkljastega klasja pričaka in že zernje, nekoliko na peči posušeno, v malin nosi. Iz negodnega, neuležanega žita pa se dobi negotov in nezdrav kruh, zlasti še, kadar je premokro narejen. Če že ni mogoče letošnjemu žitu primešavati nekoliko uležanega, starega zernja, ker ga malokdo ima, naj saj matere bolj suho uméšajo in več dobrih drožá pridevajo, da se bo težki (kicasti) kruh dobro skvasil in v želodcu lažje prekuhal.

Pa še drug sovražnik proti. Prazni želodci hrepené po zaželenem prvem kruhu in močniku, planejo gladovni po njem in se ga do dobrega napokajo. Preljubi moji, nikarte tega! Véste, in ste že morda sami poskusili, kako nevarne bolezni si je že marsikdo naključil, ko je z znojem oblit iz vročine hipoma na mraz prišel. Ravno taka se utegne tudi sostradanemu in skercenemu pa prehitro napolnjenemu želodcu prigoditi. Slabosti, kerč in clo še nevarniši dolge bolezni so pokora prevelike požrešnosti. Premagajte, kar je moč, perve želje, ukrotite neizrečeno elastičnost! Ko vas še jesti mika, jenjajte, da preveč ne bo; bežite raji od jedi, da vas ne zapelje. Kaj pomaga, če smo se danes objedli, jutri pa oboléli! Naj tedaj, kjer nevarnost žuga, pamet krotí preveliko slo. Dobro veste, da nobeden, kdor prav dolgo sedi ali stoji, v prvem hipu tēči ne more, tako se je zasedel in zastal. Ravno tako tudi oslavljeni želodec ne more pervikrat negotove in preobilne hrane prekuhati; le počasi se nepreterganega dela znova lotiti more.

Slušajte me tedaj vsi izlakotvani ljudje, varujte se, da ne boste ob obilnosti kruha večí reveži in siromaki kakor ste bili ob edinšini in pomanjkanji! Morebiti pa nam tega ne verjamete, ker še sami niste skusili? Če na sebi niste skusili tega, ste pa morebiti dostikrat skusili pri živinici svoji: sej je menda vsakemu dobro znano, kako škodljivo je presirovo (prefrišno) seno ali presirov ovés konjem, in da je veliko veliko živine po tem že poginilo. Lejte, še živina, ki ima terdnejši želodec, kakor človek, nevarno zbolí, kaj bi ne človek!

Bi ne bilo hasno, ako bi duhovni gospodje in učitelji ljudstvo te nevarnosti opomnili? L.

Jezikoslovna drobtinica.

Pojdi rakom švižgat „kozopersk“!

Iz Štajarskega nam piše neki rodoljub sledeče: „V neki družbici pregleduje nekdo slovensko „pratiko“. Zraven njega sedi zabavljivec tiste nemškutarske stranke, ktera ne ene dobre besedice nima za naš jezik, mu vzame pratiko iz rok in pokaže porúgovaje s perstom na mesec, kterege mična naša pratika imenuje „kozopersk“, ter zabavlja dalje, da se je hud prepír vnel, kterege nočem dalje tu omeniti. Al — tudi od svojih protivnikov se imamo učiti, kjer nam je poduka treba. Zares! mesično ime „kozopersk“ je gerdo in je v naši okolici, kakor menda sploh na Štajarskem, Horvaškem itd. nena-

vadno; vsakemu se neprikladno zdí; čitavec, na-nj nateč, ga premenuje; na leci se je že mnogokrat pri totí besedi jezik ustavil. Mislim, da je le v tistih krajih, kjer redíjo mnogo kóz v navadi, posebno na Krajnskem, čeravno koze ne perskajo vselej mesca oktobra, ampak večidel mesca listopada, ki se pri nas imenuje „martinšak“. Noben drug Slavjan ga ne rabi, in mi tudi imamo dostó lepih besed na izbero. Zakaj ga tedaj ne odpravimo iz bukev? Že prostemu ljudstvu se zoperno zdí, kako še omikanim! Nemci predstavljajo imé mesca oktobra tudi v „Weinmonat“, „Reifemonat“ itd.; kaj bi od nas rekli, ko bi „kozopersk“ predstavljali v „Geisrammlermonat“ ali „Geisbrunstmonat“, in bi tedaj pisali na priliko: „am 10. Geisbrunstmonath“! Slovenske mesične besede, posebno nektare, so pri nas prav v navadi, postavim: „prozenec“, „svečan“, „sušec“, „rožnik“ ali „rožnicvet“, „martinšak“ itd., pa tudi latinske se slišijo: „januar“ itd.

„Drage „Novíce“, marsiktero napako ste že odpravile, tudi „listognoj“ ste pregnale, poženite, še gerjega „kozoperska“, naj gré rakom žvižgat, in to tolikanj pred, ker vam resnično povém, da to imé je po večjem delu slovenskih dežel celó neznano. Da so ga stari Krajnci imeli, nočemo tajiti, pa gotovo so živeli v družih okoljčinah, — morebiti so redíli toliko kóz, da jim je bila ta žival naj bolj imenitna, in da mesca oktobra so pazili le na to, kako koze perskajo. Dan današnji pa imajo Krajnci tisti mesec, ki je pred vsimi Sveti, gotovo v kmetijstvu kaj družega opraviti, kakor čakati na to, da bojo koze perskale!“

Pristavek vredništva „Novic“ in „Pratike“. Čeravno sicer prislovica velja, da „de gustibus non est disputandum“, smo tudi mi popolnoma gosp. dopisnikovih misel, in ravno to smo že zdavnej v „Novicah“ rekli, da ni gerjega imena kakor je ime „kozopersk“ že samo po sebi, to je, po glasu, pa tudi po pomenu. Ta gerdost je naj bolj očitna, ako, na priliko, govorimo od kaj lepega, mičnega ali veličastnega, kar se je ta mesec zgodilo, ali se ima zgoditi, na priliko: „mesca kozoperska bo šolska preskušnja“, ali če svojemu prijatlu oznanimo, da „mesca kozoperska ga bomo obiskali“ ali če ženin poroči nevesti, da „mesca kozoperska bo poroka“, ali „mesca kozoperska bojo novo cerkev blagoslovili“ itd. Al — nobeden še ni nasvetoval družega imena, ki bi bilo večini dopadlo in bi se dalo dobro vverstiti navadnim slovenskim imenom (prosencu, svečanu, sušcu itd.), kterih mi pisatelji vendar nikdar ob veljavo med ljudstvom pripravili ne bomo, in tudi ravno treba ni, da bi si prizadevali jih odpraviti. V „koleđarčku“ za leto 1852 smo že dekazali zmešnjavo o mescu prosincu gledé na slovensko in horvaško deželo, in nasvetovali smo: naj bi po izgledu Rusov vsi Slovani kakor tudi Nemci, Lahi, Francozi in Angleži rabili latinske imena, ker na preprosto ljudstvo o ti zadevi ni veliko gledati, zakaj ono tudi navadnih slovenskih mesičnih imén ne vé, in čas le zaznanuje po praznicah in svetnicah. Al — mi Slovani smo le v besedah sila goreči vzajemničarji, v djanju ni duha ne sluha od tolikrat imenovane vzajemnosti. Poglejmo slovanske časopise ravno o zadevi mesičnih imen: vsak ima svoje! Edinosti ni in je ne bode. „Novíce“ so se prijele latinskih imén, in če je res taka, da po Štajarskem in morebiti tudi po Koroškem, Istrijanskem in Goriškem ni „kozopersk“ znan, bomo v prihodnjo „Pratiko“ djali latinske imena, v oklepje pa pristavili navadne slovenske, da se tako počasi tudi une zaplodijo med ljudstvo. Prosimo: naj se nam naznani iz omenjenih dežel: kako je tam o ti reči.